ARTYKUŁ WSTĘPNY

Marcin Czardybon
(Uniwersytet Warszawski)
ORCID: 0000-0002-5627-142X

Wokół Literackiej Nagrody Nobla

Abstract
The Nobel Prize in Literature

The introductory article briefly outlines the circumstances of the establishment of the Nobel Prize in Literature, presents some key facts relevant for its significance, and poses questions about its meaning today.

Keywords: Nobel Prize, Alfred Nobel, literature, poetry, history
Słowa kluczowe: Nagroda Nobla, Alfred Nobel, literatura, poezja, historia

„Ja, niżej podpisany, Alfred Bernhard Nobel, po gruntownym namyśle, niniejszym oświadczam, że poniższe słowa są moją ostatnią wolą i testamentem dotyczącym majątku, który mogę pozostawić po swojej śmierci: (…) kapitał, ulokowany w bezpiecznych papierach wartościowych przez wykonawców testamentu, ma stanowić fundusz, z którego odsetki winny być corocznie rozdzielane jako nagrody dla tych, którzy w poprzednim roku przynieśli ludzkości największe korzyści. Odsetki te mają być podzielone na pięć równych części[1] i rozdzielane w następujący sposób: jedna część dla osoby, która dokonała najważniejszego odkrycia lub wynalazku w dziedzinie fizyki; jedna część dla osoby, która dokonała najważniejszego odkrycia lub ulepszenia chemicznego; jedna część dla osoby, która dokonała najważniejszego odkrycia w dziedzinie fizjologii lub medycyny; jedna część dla osoby, która w dziedzinie literatury stworzyła najwybitniejsze dzieło o orientacji idealistycznej; i jedna część dla osoby, która zrobiła najwięcej (…), aby promować braterstwo między narodami, zniesienie lub redukcję stałych armii oraz ustanowienie i promowanie kongresów pokojowych. (...) Na tę chwilę ten testament jest jedynym, który pozostaje ważny, i odwołuje on wszystkie moje poprzednie dyspozycje testamentowe, gdyby takie zostały znalezione po mojej śmierci.

Na koniec, moim wyraźnym życzeniem jest, aby po śmierci moje tętnice zostały przecięte, a gdy to nastąpi i kompetentni lekarze potwierdzą wyraźne oznaki śmierci[2], moje szczątki zostały spalone w krematorium"[3].

---

[1] Pięć, ponieważ Nagroda Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych (właściwie – Nagroda Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych) została ustanowiona pod koniec lat 60. – nie bez protestów ze strony rodziny Alfreda Nobla. Zob. Justyna Kłobukowska, „Laureaci Nagrody Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych. Historia i wkład laureatów do współczesnej myśli ekonomicznej", *Optimum. Studia ekonomiczne* 4 (2013).

[2] Alfred Nobel panicznie obawiał się, że zostanie pochowany żywcem.

[3] Alfred Nobel, „Full text of Alfred Nobel's will", *The Nobel Prize*, online: https://www.nobelprize.org/alfred-nobel/full-text-of-alfred-nobels-will-2/ (dostęp: 15.05.2025).

Cytowany tekst, trzecia i ostatnia przymiarka wynalazcy dynamitu do rozparcelowania jego pokaźnego majątku[4], powstał w Paryżu 27 listopada 1895, na nieco ponad rok przed śmiercią fundatora nagrody. Była to zarazem pierwsza wersja tego dokumentu, w której, wśród wymienionych dziedzin, uwzględniono literaturę (co samo w sobie nie może dziwić, biorąc pod uwagę pisarskie ambicje i starania samego Alfreda Nobla). 10 grudnia 1896 roku wynalazca, trapiony licznymi chorobami, zmarł (ponoć) na atak serca w San Remo. Kilka lat później, w roku 1901, ogłoszono nazwiska pierwszych laureatów lauru jego imienia. Zdobywcą Literackiej Nagrody Nobla został wówczas Sully Prudhomme za, jak głosiło uzasadnienie, „wybitne osiągnięcia poetyckie, a zwłaszcza za idealizm, doskonałość artystyczną oraz niezwykłe połączenie duchowości i intelektu"[5]. Do dziś, przez 124 lata, które upłynęły od inauguracji, Literacką Nagrodę Nobla przyznano 117 razy, wyróżniając 121 twórców. 103 mężczyzn i jedynie 18 kobiet. Wyróżnienie od lat uważane jest za najważniejszy, najbardziej prestiżowy laur literacki na świecie[6].

Kandydatury do Nagrody Nobla w dziedzinie literatury mogą wysuwać: członkowie Akademii Szwedzkiej oraz akademii, stowarzyszeń i instytucji o podobnym charakterze pod względem celu, a także profesorowie nauczający literatury i językoznawstwa na uniwersytetach oraz uczelniach wyższych; laureaci Nagrody Nobla w dziedzinie literatury; przewodniczący stowarzyszeń, które zrzeszają pisarzy „reprezentatywnych" dla twórczości literackiej w swoich krajach. Nikt nie ma prawa zgłosić swojej własnej kandydatury do wyróżnienia.

Za wybór laureata/ laureatki Nagrody Nobla w dziedzinie literatury odpowiada Akademia Szwedzka (De Aderton). Ta składa się z osiemnastu członków. Należą do niej wybitni pisarze, językoznawcy, literaturoznawcy, historycy oraz prawnik – wszyscy piastują swoją funkcję dożywotnio. Komitet Noblowski decydujący o wyróżnieniach w dziedzinie literatury

---

[4] Gdy szwedzki wynalazca i przedsiębiorca umierał w 1896 roku, w jego posiadaniu znajdowała się jedna z największych ówcześnie prywatnych fortun na świecie. Powszechnie wiadomo, że Nobel zbił swój majątek na wynalezieniu dynamitu. To jednak spore uproszczenie. W momencie śmierci wynalazcy jego aktywa były zainwestowane w rosyjską spółkę naftową Baku Petroleum. Wiązały się z około stu fabrykami amunicji i dynamitu, które były rozsiane po całym świecie. Nobel posiadał też udziały w firmach górniczych. Oczywiście nie bez wpływu na majętność wynalazcy pozostawała okoliczność, że oprócz dynamitu posiadał też 354 inne międzynarodowe patenty. Majątek Nobla uzupełniały: jacht, stadnina koni oraz wille w San Remo, Karlskoga i mieszkanie w Paryżu.

[5] „Nobel Prize in Literature" 1901, *The Nobel Prize*, online: https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1901/summary/ (dostęp: 15.05.2025).

[6] Niemałe przełożenie na prestiż nagrody miała – od samego początku – jej wysokość. Jak wiadomo, poza splendorem, medalem i dyplomem laureaci otrzymują także nagrodę pieniężną. Pytanie: ile ona wynosi? Pierwsi laureaci otrzymywali (w koronach) równowartość około 17 tysięcy dolarów. Trzeba przy tym pamiętać, że miało to miejsce w 1901 roku. W tym czasie 17 tysięcy dolarów stanowiło kwotę przekraczającą dzisiejsze… pół miliona. Co ciekawe, w 1920 roku zbliżona kwota – 20 tysięcy dolarów – była warta tyle, ile dziś 200 tysięcy dolarów. Przyczyną było zmniejszenie funduszu na skutek wielkiego kryzysu i inflacji. Ponadto nie bez wpływu na majątek fundacji pozostawała okoliczność, że do 1922 roku działała ona jako spółka kapitałowa, co przekładało się na wysokie podatki. W latach 20. podatek odprowadzany przez fundację przewyższał niekiedy kwotę nagród z tamtego okresu. Sytuacja uległa zmianie w II połowie XX wieku. Wtedy fundacja zaczęła inwestować w nieruchomości i zakłady produkcyjne, a następnie w akcje. Podwojenie kapitału przyniósł fundacji obrót nieruchomościami. Utworzyła ona także spółkę – Bavaring. Dewizą przyświecającą polityce inwestycyjnej fundacji jest inwestowanie bez ryzyka. W XXI wieku laureaci otrzymują równowartość około 1–1,5 miliona dolarów. Zob. https://www.nobelprize.org/uploads/2019/04/prize-amounts-2020.pdf.

składa się z czterech lub pięciu członków Akademii wybieranych na trzy lata. Jego zadaniem jest ocena nominacji i prezentacja Akademii Szwedzkiej swoich rekomendacji… I tak dalej.

Ale co to wszystko właściwie znaczy? Co znaczą te dziesiątki nazwisk laureatów, z których część zapisała się złotymi zgłoskami w historii literatury, część zaś pozostaje dziś kompletnie zapomniana? Co począć z legionem twórców, którzy nie doczekali[7] (się) wyróżnienia, choć – z dzisiejszej perspektywy – ich pominięcie przy rozdawaniu noblowskich splendorów wydaje się nieporozumieniem (Tołstoj?; Proust?; Gombrowicz?; Joyce?; Woolf?; Kundera?; Roth?)? Co oznacza to wyróżnienie dla samych pisarzy? „Ta korona spada mi na uszy, za duża…"[8] – mówił Czesław Miłosz podczas spotkania z Lechem Wałęsą, żaląc się jednocześnie, że od momentu odebrania nagrody jest traktowany jak autorytet we wszystkich dziedzinach życia. Jak dźwignąć ten splendor i tworzyć dalej? W jaki sposób Nagroda Nobla przekłada się na prestiż pisarza i dystrybucję uznania; jak wpływa to na politykę (i zyski) wydawnictw?… Pytania mnożą się nieubłaganie.

„Z żelazną kością, zawierającą najszlachetniejszy szpik, można się uporać jedynie wspólnym gryzieniem wszystkich zębów wszystkich psów"[9] – pisał Franz Kafka, kolejny gigant, którego sława z powodzeniem obywa się bez omawianego lauru (choć zapewne nie przetrwałaby i nie urosła z kolei bez interwencji… Maxa Broda). Dlatego też w prezentowanym wydaniu „Tekstualiów", świadomi istnienia licznych podnoszących tę kwestię tomów monograficznych, publikacji zbiorowych i artykułów, my również postanowiliśmy podjąć „temat noblowski".

W tym numerze część naukową otwiera niepublikowany dotąd w języku polskim artykuł profesora Edwarda Kasperskiego *Motywacje, funkcje i efekty Literackiej Nagrody Nobla (na przykładzie Czesława Miłosza i innych laureatów)* w opracowaniu Żanety Nalewajk-Tureckiej, opatrzony jej notą edytorską (*O tekście prof. dr. hab. Edwarda Kasperskiego*…). Z tekstem autora *Metod i metodologii* koresponduje obszerny, oparty na autorskich badaniach z zakresu socjologii literatury artykuł Gisèle Sapiro, poświęcony okołonoblowskiej dystrybucji prestiżu – i wpływów – wśród europejskich wydawnictw na przestrzeni dziesięcioleci, w tłumaczeniu Huberta Arentewicza (*Symboliczna ekonomia Nagrody Nobla: jej rola w tworzeniu literatury światowej*). Kwestię „literatury światowej" oraz znaczenia noblowskiego wyróżnienia podejmuje też potem wspomniana już Żaneta Nalewajk-Turecka (*Literacka Nagroda Nobla w kontekście idei literatury światowej*). Zbiór artykułów naukowych dopełniają teksty Joanny Gracy i Marcina Czardybona. W pierwszym z nich – *20 lat po Noblu: Elfriede Jelinek w nowej powieści* Dane odosobowe – autorka analizuje dzieło jednej z najbardziej kontrowersyjnych swego czasu noblistek[10],

---

[7] Warto zaznaczyć, że Nagroda Nobla nie jest przyznawana pośmiertnie.

[8] Czesław Miłosz, *Rozmowy polskie 1999–2004* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2010), 733, cyt. za Adam Fitas, „«Płomień nadziei». 40 lat doktoratu honoris causa KUL dla Czesława Miłosza", *Teksty Drugie* 3 (2022): 356.

[9] Franz Kafka, *Dociekania psa*, tłum. Lech Czyżewski, w: Franz Kafka, *Opowieści i przypowieści* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2016), 540.

[10] Zob. np. Jakub Rawski, „Recepcja literackiej Nagrody Nobla dla Elfriede Jelinek w wybranych dziennikach i tygodnikach polskich z 2004 roku. Przyczynek do analizy zjawiska", *Filologia Polska. Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego* 3 (2017).

Elfriede Jelinek. Z kolei Marcin Czardybon (*Noblowskie* scherzo *dla Milana Kundery. O „rozumieniu”*) przygląda się pracom Milana Kundery, a więc pisarza, który przez dziesięciolecia, bez powodzenia, typowany był jako główny kandydat do nagrody, zadając jednocześnie uporczywie pytanie o to, co w tekstach tego twórcy mogło – potencjalnie – „odpychać” odeń noblowski laur.

Noblowski temat kontynuujemy też w dziale *Szkice*, gdzie prezentujemy teksty Żanety Nalewajk-Tureckiej *Literacka Nagroda Nobla w kontekście idei literatury światowej*, Tomasza Wójcika *W drodze do Literackiej Nagrody Nobla: Éditions Gallimard (glosa)*, które korespondują ze wspomnianym wcześniej artykułem Gisèle Sapiro. W tej części numeru zamieściliśmy także osnuty wokół pisarstwa Jarosława Iwaszkiewicza (również zgłaszanego onegdaj – czterokrotnie zresztą[11] – do Nagrody Nobla…) szkic Piotra Mitznera *Nie zobaczyć… i umrzeć*.

Literacka partia tego wydania zawiera dokonane przez Mariana Polaka-Chlabicza tłumaczenie jednego wiersza noblisty Rabindranatha Tagore *Niekończąca się miłość*, a także *W pokoju hotelowym* Zvonko Karanovicia w przekładzie Ewy Getter-Lisowskiej oraz poetycki „manifest” mariana polaka-hlabicza *neoortogrfia, czyli mażenie o noblu z wielkiej deformy pisowni*, poezje Magdaleny Rudnik i Moniki Klawitter, a także prozy: Aleksandry Dobkiewicz, Radosława Misiewicza, Emilii Braneckiej-Ledwoń i Bogdana Nowickiego. Wydanie zamykają: wspomnienie profesora Leszka Szarugi pióra Justyny Szlachty-Ignatowicz i (w ramach variów naukowych) artykuł *Niepisane w próżni: analiza kontekstowa opowiadania* Galatea *autorstwa Madeline Miller* Urszuli Markiewicz.

Życzymy Państwu inspirującej lektury.

Bibliografia

Fitas, Adam. „«Płomień nadziei». 40 lat doktoratu honoris causa KUL dla Czesława Miłosza”. *Teksty Drugie* 3 (2022).

Kafka, Franz, „Dociekania psa”, tłum. Lech Czyżewski, w: Franz Kafka, *Opowieści i przypowieści*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2016.

Kłobukowska, Justyna. „Laureaci Nagrody Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych. Historia i wkład laureatów do współczesnej myśli ekonomicznej”. *Optimum. Studia ekonomiczne* 4 (2013).

Miłosz, Czesław. *Rozmowy polskie 1999–2004*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2010.

Nobel, Alfred. „Full text of Alfred Nobel's will”. *The Nobel Prize*. Online: https://www.nobelprize.org/alfred-nobel/full-text-of-alfred-nobels-will-2/ (dostęp: 15.05.2025).

Rawski, Jakub. „Recepcja literackiej Nagrody Nobla dla Elfriede Jelinek w wybranych dziennikach i tygodnikach polskich z 2004 roku. Przyczynek do analizy zjawiska”. *Filologia Polska. Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego* 3 (2017).

The Nobel Prize. Online: https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1901/summary/ (dostęp: 15.05.2025)

[11] „Nomination Archive”, *The Nobel Prize*, online: https://www.nobelprize.org/nomination/archive/show.php?id=20458 (dostęp: 15.05.2025).